

Grażyna Lewandowicz-Bocian

Zagadnienia nowatorstwa liryki Nowelli Matwiejewej

Rusycystyczne Studia Literaturoznawcze 15, 93-104

1991

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Zagadnienia nowatorstwa liryki Nowelli Matwiejewej

Grażyna Lewandowicz-Bocian

Nowella Nikołajewna Matwiejewa debiutowała w 1959 roku na łamach gazety „Комсомольская правда” znaczną liczbą interesujących wierszy. W 1961 roku ukazał się pierwszy tomik pod tytułem *Лирика*, w 1963 *Кораблик* (Stateczek), w 1965 *Душа вещей* (Dusza rzeczy), w 1972 *Ласточкина школа* (Szkoła jaskółcza), w 1976 *Река* (Rzeka), w 1980 *Закон песен* (Prawo pieśni) i *Страна прибойя* (Kraina przyływu), w 1984 *Из разных тетрадей* (Z różnych zeszytów), w 1986 *Избранное. Стихотворения, поэмы* (Dzieła wybrane. Wiersze i poematy). Na twórczość Matwiejewej szybko zwrócili uwagę tacy poeci-autorytety, jak Aleksandr Twardowski, Samuil Marszak, Boris Słucki, Stiepan Szczipaczew¹. Matwiejewa debiutowała w czasach „odwilży” chruszczowowskiej, tj. po roku 1956. Swoją twórczością (odmienną, swoistą, artystycznie różnorodną) wyraźnie akcentuje konieczność związania programu „nowej kultury” ze zdecydowanie odmiennym od zastanego typem postawy twórczej. Inspiracje romantyczne, przywiązanie do tradycyjnego słownictwa i podniosłego języka, fantazjowanie, odważne i dowcipne przetwarzanie realiów życia w nowy porządek, ledwie zauważalne przesunięcia znaczenia, wyraźne podkreślenie asocjacji kulturowych środkowo-rosyjskiego pejzażu z Europą Śródziemnomorską, przy tym chętne i częste odwoływanie się do znakomitych przedstawicieli literatury, sztuki światowej — oto co najkrócej charakteryzuje dorobek poetki. Jej twórczość jest wyrazem prywatnych fascynacji i niechęci, pokazuje poetę obdarzonego talentem polemisty, analityka i interpretatora osiągnięć innych twórców, tradycji. Matwiejewa proponuje romantyczny ideał człowieka, typ osobowości zorientowany na puszkinowskich cyganów, lermontowskich bluźnierców, tułaczy Grina, bohaterów lirycznych poezji Aleksandra Błoka, Mariny Cwietajewej, George’a Byrona. Poezja Matwiejewej, od początku całkowicie dojrzała i oryginalna, stanowi typ erudycji liryki filozoficznej, prowadzącej skomplikowany dialog

¹ Cyt. za С. Чуприян: „Республика грез” *Новеллы Матвеевой*. В: Н. Матвеева: *Избранное. Стихотворения и поэмы*. Москва 1986, s. 3.

z epoką². Przelamują się w niej przeżycia rodzinne i realia życia społecznego; ogólnoeuropejski kontekst kulturowy wnosi nowy rodzaj refleksji społecznej, która stanowi pewne novum w literaturze realizmu socjalistycznego. W swojej twórczości Matwiejewa zastanawia się nad różnorodnością sposobu bycia człowieka w świecie. Istnienie w świecie może być doznawane jako przeżycie autorytetu tzw. świata, autorytetu, który ma prawo od ludzi wymagać interioryzacji lub który ma prawo występować z apelem, aby ludzie podejmowali trud pracy lub tworzenia.

Istnienie w świecie może być jednak interpretowane zupełnie inaczej — jako możliwość korzystania ze świata. Istnienie w świecie jest wówczas właściwie identyczne z zasadą urzędzenia się w świecie. Z tego punktu widzenia świat jest po prostu terenem naszej aktywności, zarządzającej nasze własne życie. W tych warunkach powstaje zupełnie inna aktywność człowieka niż w poprzednich wypadkach.

Tej zapobiegliwości i krzątaninie można się również przeciwstawić. Nie afirmując świata, jak to się dzieje w czynności kształcenia czy aktywności twórczej, można równocześnie nie akceptować konsumpcyjnej postawy urządzania się w świecie. Można spróbować żyć „bez świata”, znaczy to, że można życie organizować bez odwoływania się do wartości i obowiązków, jak również bez uznawania dyrektyw utylitarnych, wyrażających się różnorodnymi korzyściami życiowymi.

Wielorakość sensu „bycia w świecie” skłania poetkę do szukania takiej metody opisywania stylów życia, która by właśnie pozwalała różnorodność tę w pewien sposób określić i wskazywałaby równocześnie na różnorodne korzenie różnorodności stylów życia. Sądzimy, że propozycja ta wiąże się z przeświadczeniem, iż czynnikiem szczególnej wagi w życiu ludzkim, w doświadczeniu przez ludzi ich życia jest czas oraz stosunek, jaki wobec czasu ludzie rzeczywiście zajmują.

Мне снилось: мир притих и ждет конца. [...]
 [...] „Быть иль не быть?” — вопрос решен
 И я увидела, как некто
 В единый миг
 Был начисто лишен
 Былых тысячелетий интеллекта.
 „Жить! — он кричал. — Скорей, скорей!
 Жить для себя и жизнь хватать за глотку!”
 А в желтых лужах высохших морей
 Приятели дохлестывали водку.

² *Ответственность перед временем*. „Поэзия” 1980, №28, s. 71—81; И. Винокурова: *Возвращаясь к себе*. „Литературное обозрение” 1984, №7, s. 61—63; С. Чупринин: *Труд вдохновения*. „Новый мир” 1984, №10, s. 245—249; Н. Павлова: *Твердость поэтической походки*. „Детская литература” 1985, №10, s. 14—16; Н. Матвеева: *Роскошь, доступная каждому*. „Вопросы литературы” 1988, №7, s. 239—261.

ważną, umykającą właściwie stale, nie istniejącą naprawdę nigdy. Można życie doświadczyć w wymiarach wspomnień i zamierzeń, w kategoriach zatem zupełnie innych niż kategoria pragnień i zaspokojeń.

Я бы сменяла тебя, там-там, на тут-тут,
 Ибо и тут цветы у дорог растут.
 Но не самой ли судьбою мне дан там-там?
 Ибо глаза мои тут, а взгляд мой — там.
 „Там” — это пальма, тайна, буддийский храм.
 Остро-нездешних
 Синих морей благодать...
 Но еще дальше,
 Но еще больше — „Там”,
 То, до чего, казалось, рукой подать. [...]
 [...] Можно подняться — в конце концов — на Парнас,
 Якорь на Кипре кинуть, заплыть за Крит,
 Но как вернуться
 Туда, где стоишь сейчас?
 Где одуванчик долгим дождем закрыт?
 Витает, как дух, сухой тополиный пух,
 Бойтся упасть: земля сыра, холодна...
 Бойтся душа
 С собой побеседовать вслух,
 Бойтся признать,
 Что потеряна та страна.⁴

(*Страна детства*)

Charakterystyczną właściwością stylu życia przedstawionego w tym fragmencie wiersza, w przeciwieństwie do tamtego pierwszego, jest umiejętność wytrzymywania dystansu między aktualnością pragnień a odległym w czasie ich realizowaniem. Życie aktualne organizuje się wówczas jako drogę do przyszłości lub jako materiał dla wspomnień.

Retrospektywna orientacja, którą w wieloraki sposób rozwijał romantyzm, znalazła przeciwwagę w orientacji prospektywnej.

Nowoczesna cywilizacja silnie akcentuje wartość planów i zamierzeń, znaczenie postępu. Życie terażniejsze wydaje się z tego punktu widzenia jedynie drogą w przyszłość. W przeciwieństwie do życia chwilą takie życie ma charakter zdyscyplinowany i zrationalizowany. Nie można pozwalać sobie na swobodę i urok chwili, należy wyteżyc wszystkie siły, aby zużyć całą terażniejszość do realizacji zamierzeń przyszłości. Naczelnymi kategoriami tego życia nie mogą już być kategorie pragnień i zaspokojeń, lecz raczej kategorie zamierzeń i realizacji.

⁴ Eadem: *Душа вещей*. Москва 1965, s. 94—96.

Когда потеряют значение слова и предметы,
 На землю, для их обновленья, приходят поэты,
 Их тоска над разгадкою скверных, проклятых
 вопросов —
 Это каторжный труд суеврных старинных матросов,
 Спасаящих старую шхуну Земли.⁵

(Поэты)

Romantyczna ucieczka w przeszłość i pozytywistyczna wędrówka w przyszłość okazują się zgodne w lekceważeniu uroków chwili bieżącej, w potraktowaniu jej jako materiału dla innych wymiarów życia człowieka, związanych z innymi ogniwami płynącego czasu. Życie chwilą wydawało się z tego punktu widzenia lekkomyślnością i powierzchownym traktowaniem istnienia, dlatego też powaga tego drugiego stylu życia, przedstawiona w ostatnim cytowanym wierszu, wyraża się w dystansie wobec terażniejszości. Traktowanie terażniejszości jako drogi wiodącej w przyszłość, jako materiału, z którego mają być budowane realizacje zamierzeń, było powszechnie stosowaną praktyką w romantyzmie. Słynna opowieść o lekkomyślnym koniku polnym i pracowitej, oszczędnej i przewidującej mrówce stała się symbolem tej nowoczesnej cywilizacji, preferującej styl życia swoiście ascetyczny, skupiony energicznie wokół realizacji zamierzeń, ukierunkowany na osiągnięcia wciąż nowe i wciąż na nowo planowane.

Oba te style życia nie wyczerpują jeszcze całości możliwego stosunku człowieka do płynącego czasu. Czas bowiem jest nie tylko czasem przeszłym, terażniejszym i przyszłym, w utworach Matwiejewej to także czas zatrzymany. Jest z pewnością ludzką potrzebą, aby przeżycia wiązać z czymś, co trwałe, co mogłoby być wyniesione ponad płynący czas i zachowywać swą wartość niezależnie od trzech jego wymiarów.

Поэт не о себе скорбит. Как ни тяжка
 Зависимость певца от черствого куска,
 Стократ ему больней, что от куска зависят
 Умы, характеры, народы и века.

В дыму интриг, убийств и зуботычин
 Лишь Летописец сдержан и приличен.
 Держись, не падай! Ибо в целом мире
 Один за всех ты должен быть логичен.

[.]
 Не верь, что постоянство приедается.
 Такая мысль ничем не подтверждается:
 Когда ж успело б нам приесться качество,
 Которое так редко попадается?

⁵ Еadem: *Закон песен*. Москва 1980, s. 146—148.

Поскольку в историческом потоке —
 Не вдруг поймешь — где доблести, где склоки,—
 Давай не на историю молиться,
 А на ее отменные уроки!

[.....]
 Бесчинства объясняются войной.
 Зловредный нрав — природою дурной.
 И только честь ничем не объяснима.
 Но верить можно только ей одной.⁶

(*Пестрый ларчик*)

W wierszu tym chodzi o doświadczenie życia w powiązaniu z różnorodnie rozumianą trwałością. Może to być trwałość historyczna, dzięki której formy i wartości ostają się ponad przemijającymi epokami dziejowymi jako im wspólne, lub trwałość o charakterze ontologicznym, dzięki któremu wartość i normy wydają się z samej swej natury wolne od władzy czasu.

Tak organizowany styl życia staje się całkowicie różny zarówno od życia chwilą, jak i życia rozpiętego między przeszłością i przyszłością. Egzystencja, w której ważne stają się wartości trwale, kształtowana jest w kategoriach obowiązku i powinności. Człowiek nie podejmuje wówczas starań o realizację przyszłościowych zamierzeń i nie poddaje się bez zastrzeżeń urokom chwili. Jego życie jest zdyscyplinowane, ale nie wedle zamierzeń wymagających korzystnego działania, lecz zdyscyplinowane przez wartości i powinności, które należy wypełnić także wtedy, gdyby było to wbrew własnym potrzebom, wbrew własnym interesom. Ten styl życia koncentruje się wokół wymagań moralności, to styl życia surowego i odpowiedzialnego.

Kontakt jednak z rzeczywistością, która ma charakter trwały, bywa osiągnięty nie tylko w takim zdyscyplinowanym, rygorystycznym życiu-obowiązku. Kontakt ten można również osiągnąć w pewnej bezpośredniości. Łączność ludzi ze światem wartości trwałych miewa postać uczestniczenia w tym świecie, a działalność człowieka zgodna z jego wymaganiami zyskiwać może cechy bezpośredniości i spontaniczności, a nie działania nakazanego przez ideę obowiązku.

Wiadomo, że liczne były kontrowersje między teoretykami moralności rygorystycznych — jak np. Immanuela Kanta⁷ — i tymi, wedle których moralność mogła być, jak to powiedział Jean Marie Guyau, „bez powinności i sankcji”⁸, moralnością bezpośrednią, moralnością entuzjazmu i dobrego serca.

⁶ Eadem: *Ласточкина школа*. Москва 1972, s. 114—117.

⁷ A. Bruce: *Kant's theory of morals*. Princetown New York 1979; *Uzasadnienie metafizyki moralności*. Z oryginału niem. przeł. M. Wartenberg. Przekład przejrzął R. Ingarden. Warszawa 1953, wyd. 2: 1971; I. Kant: *Rozprawa filozoficzna o religii i moralności* [...] na język polski przeł. przez Mrongowiusa. Gdańsk 1854.

⁸ J. M. Guyau: *Zarys moralności bez powinności i sankcji*. Tłum. z franc., przedm. R. Wojdak. Warszawa 1960.

[.....]
 Великодушный Лэм! Чьи шутки так учтивы,
 Чьи слезы так чисты с их безответной влагой,
 Так мужественна честь! Так часты смеха взрывы!

[.....]
 В галопах дней? Как знать... Ваш выбор невелик.
 Так храбро Вы пошли на подвиг Ваш семейный,
 Что не осталось Вам и жребия иного,

Чем помнить, вспоминать... Как Ваш сияет лик!
 Как возвышает Вас страх перед тем, что ново,
 И перед прошлым днем восторг благоговейный!

Нет, Вы не старомодны. Не уйти Вам
 В небытие! Как праведность судьи,
 Как пэр, что даже с нищей был учтивым,—
 Раскрытый зонтих нес над ней в дожди,—

Ваш голос жив. До Вас не дорасти
 Авангардизма хитрым примитивам;
 Кто первый догадался быть правдивым —
 Уже тем самым станет впереди.

Иные люди мне чудны, ей-богу:
 Нос по ветру держать и с веком в ногу
 Вышагивать — на их наивный взгляд,

Одно и то же! Мучаюсь вопросом:
 Ну как так можно — путать ногу с носом
 И все-таки стремиться в первый ряд.⁹

(Сонеты Лэму)

Taki bezpośredni i spontaniczny kontakt z wartościami trwałymi charakteryzuje czwarty już styl życia, przedstawiony w poezji Matwiejewej: styl entuzjastyczny, zasadniczo przeciwstawny rygoryzmowi postaci trzeciej i wyrachowaniom postaci drugiej. Ma on natomiast pewne cechy wspólne ze stylem życia chwilą terażniejszą. To bowiem życie również bezpośrednio i naturalne. Różnica polega tylko na tym, iż nie jest ono związane z mijającą chwilą terażniejszą, ale z wartościami uznawanymi za trwałe.

Analiza wskazywałaby, iż istnieją różne style życia i że w twórczości poetki są one w różnoraki sposób wzajemnie powiązane, wzajemnie przeciwstawione (naturalnie, jeśli traktujemy dorobek poetki jako swoistą całość, nie zaś wycinkowo). Uogólniając można powiedzieć, iż w poezji Nowelli Matwiejewej istnieją takie dwa style życia, w których człowiek doświadcza swego istnienia jako zamkniętego w czasie, oraz takie dwa style, w których swą egzystencję odbiera jako powiązaną z wartościami trwałymi, wyniesionymi ponad czas.

⁹ Н. Матвеева: *Страна приборя*. Москва 1980, s. 181—184.

Pierwszy i drugi styl życia można by zatem uznać za zamknięty w czasie, trzeci zaś i czwarty styl — za życie zorientowane wedle wartości trwałych.

Można jednak zauważyć, że istnieje zastanawiające pokrewieństwo między pierwszym i czwartym oraz drugim i trzecim stylem życia. Linia demarkacyjna przebiega tutaj inaczej. Pierwszy i czwarty styl — to istnienie spontaniczne i bezpośrednie, druga i trzecia postać życia — to istnienie zorganizowane, zdyscyplinowane, nadzorowane wysiłkiem woli i rozumu, kierowane świadomie, w określony sposób. Człowiek doświadcza tu dystansu między tym, kim jest, a zamierzeniami lub powinnościami, które stoją przed nim.

W przeciwieństwie do tego pierwszy i czwarty styl życia nie jest życiem dystansowanym, lecz uczestniczącym. Człowiek ma poczucie uczestniczenia w tym wszystkim, co cenne, a co dla pierwszej z postaci życia stanowi urok chwili, dla drugiej zaś świat wartości. W obu jednak wypadkach człowiek nie dystansuje się od rdzenia rzeczywistości, gdyż pozostaje we wspólnocie ze wszystkim, co należy bezpośrednio do tej rzeczywistości. To więc życie spontaniczne, bezpośrednie i uczestniczące.

Zestawienie owych czterech stylów życia, przedstawionych przez Matwiejewę, pozwoli dostrzec charakterystyczne pokrewieństwa łączące niektóre z nich, jak również przeciwieństwa. W szczególności w charakterystyce tej należy uwydatnić pokrewieństwa między pierwszym i drugim stylem życia, które przeciwstawiają się łącznie trzeciemu i czwartemu. Dominujące bowiem doświadczenie pierwszego jak i drugiego stylu stanowi istnienie w czasie, natomiast dla stylu trzeciego i czwartego dominujące jest ukierunkowanie ku temu, co trwałe, co w pewnym sensie pozwala na przewyciężenie czasu mijającego. Wprawdzie w pierwszym stylu życia ważne są chwile teraźniejsze, a w drugim przeszłość i przyszłość, ale różnica ta nie narusza zasadniczego pokrewieństwa obu, polegającego na przeświadczeniu, iż życie upływa całkowicie w czasie i jedynie w tych warunkach powinno być doznawane. W przeciwieństwie do tego trzeci i czwarty styl istnienia, aczkolwiek różne między sobą, łączy doświadczenie życia jako możliwego, chociaż niekiedy trudnego, kontaktu z wartościami trwałymi.

Można też wskazać na bardzo interesujące pokrewieństwa pierwszego i czwartego stylu życia oraz drugiego i trzeciego. Pierwszy i czwarty różnią się tym, że gdy dla jednego z nich ważne jest życie w czasie, to dla drugiego — przeżycie trwałości. Wspólne natomiast jest ich doświadczenie życia jako czegoś spontanicznego i bezpośredniego, życia identyfikującego się bądź z chwilą, bądź z trwałą wartością, ale życia, które nie jest wewnętrznie rozdarte, które manifestuje się bezpośrednio.

W obu wypadkach życie staje się swoistym uczestnictwem człowieka w bycie i to zarówno wówczas, gdy to uczestnictwo doznaje się jako identyfikację przeżyć teraźniejszościowych czy też identyfikację kontaktu z wartościami trwałymi. Nie występuje tu zjawisko rozdarcia, oddalenia, przeciwstawienia.

Charakterystyczne jest tutaj swoiste poczucie tożsamości życia ludzkiego z samą istotą istnienia.

W przeciwieństwie do tego style drugi i trzeci mają charakter zdystansowany i zdyscyplinowany. Ów dystans rozciąga się w jednym wypadku między terażniejszością zamierzeń a przyszłością realizacji lub bezpowrotną przeszłością wspomnień, w wypadku zaś stylu trzeciego — między światem idealnym i światem rzeczywistym, co ma być przezwyciężone wypełnianiem obowiązku. Mimo tej różnicy mamy do czynienia z życiem nie manifestującym się spontanicznie i bezpośrednio, ale wyrażającym się w wysiłku, refleksji, dyscyplinie, systematycznym i odpowiedzialnym ukształtowaniu wszystkich jego chwil bieżących. Przykładami ilustrującymi pierwszy styl życia są ci wszyscy, którzy spędali swe życie, jak to się zwykle określać, w pogoni za pełnią życia oraz umieli jego uroki odczytywać i wykorzystywać w każdej chwili bieżącej. Postacie Petroniusza i Don Juana symbolizują taki styl życia. Koncepcje hedonistyczne dawały im filozoficzną i etyczną podbudowę, może nawet usprawiedliwienie. Prawdopodobnie koncepcja życia jako wielkiej gry, jako wielkiej zabawy, koncepcja człowieka jako *homo ludens* należą do tego właśnie stylu istnienia, który równie dobrze przejawiać się może w działalności artystycznej, jak i w polityce, w życiu prywatnym i osobistym, jak i w manifestacjach politycznych.

Drugi styl życia charakteryzują przykłady, w których manifestuje się skupiona i celowa wola ludzi dążących do realizacji określonych zamierzeń. To styl, mówiąc językiem historyczno-społecznym, mieszczański: życie skalkulowane, chłodne, zdyscyplinowane, owocne. W niektórych z tych przykładów istotę sprawy stanowią sukcesy osobiste budowane przez dziesięciolecia w wytrwałym wysiłku, niekiedy zaś chodzi o sukcesy społeczne, podobną metodą osiągnane. Jest to styl życia wedle cnót pozytywistycznych, styl zalecany przez utylitaryzm, propagowany przez słynną ideologię XIX wieku — pracy i oszczędności.

Dla stylu trzeciego szczególnie znamienne są przykłady rygoryzmu moralnego i obowiązku, dominujących w życiu człowieka nad jego poszukiwaniami przyjemności i pragnieniami korzyści. Surowa etyka obowiązku, etyka Kanta doskonale ilustruje ten styl życia. Do niego należą także — jako przykłady znacznie bardziej zróżnicowane i barwne: wzór etyki rycerskiej, etyki honoru i poświęcenia oraz rygorystyczna ascetyczna etyka chrześcijańska, wymagająca wyrzeczeń, pokory, posłuszeństwa, skupionego dążenia ku celom wyższym.

Przypomnijmy tu wyznanie Johna Milla z jego autobiografii, wyznanie dotyczące poglądów jego ojca. Mill pisał:

Dobrze sobie przypominam, jak ojciec wpajał we mnie naukę, wypływającą z Herkulesa na rozstajnych drogach, nieco później oddziaływał na mnie silnie wysoki poziom moralny, odbijający się w dziełach Platona. Ojciec zawsze wszczepiał we mnie cnoty mężów na miarę Sokratesa: sprawiedliwość, wstrzeźliwość, prawdomówność, wytrwałość, gotowość podejmowania trudów, a zwłaszcza pracy, szanowanie dobra publicznego, ocenianie ludzi według zasług, a rzeczy według wewnętrznej użyteczności, życie wyteżone w przeciwieństwie do wygodnego

opuszczania się i pobłażania sobie... Nie był nieczuły na przyjemności, ale mawiał że cena, którą przynajmniej w obecnym społeczeństwie trzeba za nie płacić, jest przeważnie wygórowana, sądził, że największą ilość zawodów życiowych należy przypisać przecenianiu uciech. Wpajanie we mnie tej cnoty wstrzemięźliwości zajmuje wielkie miejsce w mych wspomnieniach z dzieciństwa...¹⁰

Bardzo podobny typ wspomnień o ojcu, Nikołaju Nikołajewiczu (z którym prowadziła liczne rozmowy o filozofii, historii i sztuce), oraz o matce, poetce Nadziei Timofiejewnie, zachowała w swojej biografii Nowella Matwiejewa. Poetka dała temu wyraz w wywiadzie, którego udzieliła dnia 21 czerwca 1989 roku w Moskwie autorce niniejszego artykułu.

Wreszcie czwarty styl istnienia przejawia się w życiu wartościowym i spontanicznym zarazem. Ten styl cechuje wiara w dobroć ludzkiej natury, ufność w to, że życie moralne może być bezpośrednią manifestacją naturalnych skłonności serca, że moralność może być — jak to już wcześniej określono — „bez powinności i sankcji”. Dla tego stylu życia, bezpośredniego i spontanicznego, znamienne są wszystkie entuzjastyczne koncepcje człowieka, jak również te, które uznają udział człowieka w istnieniu za bezpośredni, dostępny bez wysiłku przez samą radość uczestnictwa. Owo entuzjastyczne, niekiedy ekstatyczne nastawienie może mieć treść religijną, ale także najzupełniej świecką, przejawiać się w normalnym, powszednim życiu człowieka jako manifestacja jego autentycznej łączności z tym, co uznaje się za wartość.

Jeśli dla trzeciego stylu życia klasycznym symbolem mógłby być mit apoliński, z jego konstruktywnym ładem, klarownością, wymaganiami kształtu i formy, wysiłku, posłuszeństwa i dyscypliny, to dla czwartego stylu życia symbolem byłby zapewne Dionizos, bóg entuzjastycznego utożsamienia z siłami bytu, swoistego szału, w którym zacierają się granice obiektywnego i subiektywnego świata, wartości i pożądania, kształtu i dynamiki istnienia.

Ukazanie dwu różnych stylów istnienia na poziomie płynącego czasu oraz dwu stylów istnienia skierowanych ku temu, co trwałe, wymaga jeszcze uzupełnienia. Możliwa bowiem jest jeszcze inna postawa wobec rzeczywistości, dla której punktem odniesienia staje się krytyka czasu płynącego i czasu zatrzymanego — postawa buntu wobec wszystkich tych sposobów orientowania ludzkiego życia. Ten styl życia ma charakter egzystencjalny i kontestacyjny. Własne istnienie i własne przeżycia stają się rzeczywistością najważniejszą, która ani nie prowadzi do zbudowania jakiegoś typu życia w wymiarach czasu, ani nie wiedzie do pojednania z siłami kształtującymi byt. Ten styl życia w podobnie lekceważący sposób odnosi się do materialnych sukcesów świata, co i do moralnego autorytetu świata idealnego. Taki styl życia w poetyckiej twórczości Nowelli Matwiejewej nie występuje; z czego można chyba wnosić, że nie jest aprobowany przez artystkę.

¹⁰ J. S. Mill: *Autobiografia*. Warszawa 1931, s. 57—58.

Pozostaje jeszcze pytanie: Czy Matwiejewa uznaje wymienione style życia za wzajemnie się wyłączające, czy też dostrzega ona jakąś ich kombinację jako szczególnie szczęśliwą formę ludzkiej egzystencji? Otóż, jak nam się zdaje, poetka szczególnie waloryzuje pierwszy, drugi i trzeci styl życia, czyli — mówiąc potocznie — uważa, że człowiek powinien wypełniać swoje obowiązki, choćby mu to przychodziło niełatwo, a nawet musiał płacić za to wysoką cenę. Uwzględnia jednak równocześnie, że człowiekowi należy też przyznać prawo do systematycznej, skutecznej troski o powiększenie swego dobrobytu i podnoszenia stopy życiowej, oraz prawo do bezpośredniej radości życia, do istnienia chwilą terazniejszą. Naturalnie, Matwiejewa nie może i nie daje odpowiedzi na pytanie, czy ideał życia ludzkiego i szczęścia stanowi egzystencja w jednym stylu, czy też wartością i szczęściem jednostkowego istnienia jest pomyślna synteza wielu, czy nawet wszystkich stylów życia.

Jest z pewnością jakaś harmonia w wierności człowieka jednemu tylko stylowi życia. Pewien urok, może nawet godny zazdrości, jakaś spoistość, konsekwencja w takim sposobie istnienia. Trudno jednak dokonywać wartościowania i stawiać wyżej kogoś, kto żyje całkowicie tylko jednym stylem życia. Matwiejewa proponuje jedynie pewne wzorce; zdaje sobie sprawę z faktu, iż wartościowanie musiałoby mieć charakter obowiązującej dyrektywy społecznej, która — na szczęście — jest raczej tolerancyjna i pozwala na współistnienie różnych stylów życia.

Czy można, biorąc to wszystko pod uwagę, powiedzieć, iż ideałem wyższym niż jeden styl życia jest realizacja kombinacji różnych stylów egzystencji? W pewnej mierze dzieje się tak rzeczywiście. Raczej mało ludzi zamyka się całkowicie w jednym stylu istnienia. Większość, nawet jeśli preferuje jeden z wymienionych tu stylów, nie jest całkowicie obojętna wobec innych możliwości. Można nawet stwierdzić, iż rytm konieczności i wolności, pracy i twórczości, stanowiący rytm ludzkiego bytowania, wskazuje na konieczność wielorakiego doświadczania życia. Społeczny sens sztuki polega m. in. na tym właśnie, iż ukazuje styl życia inny niż ten, jaki powinien być kształtowany w powszedniej pracy zawodowej. W tym sensie twórczość Nowelli Matwiejewy wykracza poza ramy systemu wartości literatury realizmu socjalistycznego. I jeśli jakikolwiek sens mają mieć przewidywania, iż „królestwo” konieczności będzie podstawą ludzkiego „królestwa” wolności, to właśnie w tym wyraża się nadzieja na pełnię ludzkiego życia.

Гражина Левандович-Боциан

ПРОБЛЕМЫ НОВАТОРСТВА ЛИРИКИ НОВЕЛЛЫ МАТВЕЕВОЙ

Резюме

Новелла Матвеева в своей философской лирике представляет четыре стили жизни — жажды и удовлетворения, воспоминаний и намерений (намерений и реализаций), обязанности и долга, спонтанности, энтузиазма и доброго сердца. Жить одним стилем или с применением разных стилей, как реализовать идеи необходимости и свободы, работы и творчества — такие вопросы ставит поэтесса перед читателем и одновременно указывает на необходимость всестороннего испытывания жизни. Она предлагает романтический идеал человека, которого характеризует подвиг, жажда полноты и яркости бытия, неприятие какой-либо инертности — тем самым расширяет и выходит за рамки системы ценностей литературы социалистического реализма.

Grażyna Lewandowicz-Bocian

THE PROBLEM MATTER OF THE LYRICAL INNOVATIVENESS OF NOWELLA MATWIEJEWA

Summary

In her philosophical lyrical works Nowella Matwiejewa presents four styles of life — desire and satisfaction, memories intentions (intentions and realisation), duty and obligation, spontaneity, enthusiasm and kind heartedness. To live in one style, or make use of various styles, how to implement the ideas of necessity and freedom, work and creative invention — the poet confronts here readers with such questions and at the same time indicates that broadly varied experience of life is indispensable. She proposes the romantic ideal of man, characterised by heroic exploits, desire for fulfilment and clear cut life situations, rejection of all habits, inertia — and in this way widens and steps beyond the framework of the socialist realism system of literary values.